

הנפט ומדיניותה של ארה"ב כלפי ישראל

ארווינג קט

בשני המרכיבים: הנפט ונתיבי מים, שהם בעלי חשיבות מכרעת. **הנפט הוא המצרך בעל הערך הרב ביותר בסחר העולמי בימינו;** אין לו תחליף בעת שלום, וחשיבות אסטרטגית מכרעת נודעת לו בעת מלחמה.

אנרגיה: מצרך חיוני

הדרישה העולמית לאנרגיה צפויה להכפיל עצמה בכל עשור, כדי לספק את הפיתוח הכלכלי ואת הגידול באוכלוסייה. המקור היחיד והגדול ביותר של אנרגיה מופק מנפט. הצרכנים העיקריים, בעתיד הנראה לעין, הם ארה"ב, מערב אירופה ויפן. ארה"ב עם 6% של אוכלוסיית העולם צורכת כ-30% מתפוקת המשאבים הטבעיים בעולם. בעוד שייצור הנפט העצמי בארה"ב יורד בהתמדה, הדרישה לנפט ממשיכה לעלות. ארה"ב מספקת כמחצית מתצרוכת הנפט שלה, המגיעה ל-19.6 מיליון חביות ליום מייצור מקומי, בעוד שמערב אירופה ובעיקר יפן תלויות באופן מוחלט בנפט מיובא, בעיקר מן המזרח התיכון. התנועה לאיכות הסביבה בארה"ב מנצלת את כוחה הפוליטי הרב למניעת ניצולם של מקורות נפט גדולים בחופי קליפורניה ובמדרון הצפוני של אלסקה. בו בזמן היא מונעת כל מעבר אל שימוש נרחב יותר באנרגיה גרעינית להפקת חשמל, כפי שעושות אומות אחרות בעלות תעשייה מתקדמת. לדוגמה, צרפת מפיקה כ-90% מן האנרגיה החשמלית שלה מכורים גרעיניים, לעומת פחות מ-10% שמפיקה ארה"ב, למרות היותה חלוצה בטכנולוגיה גרעינית.

הופעתו של המזרח התיכון כספק הנפט העיקרי של העולם התרחשה במשך חמישים השנים האחרונות. הגילוי המשמעותי הראשון של נפט אירע באיראן ב-1908. **כשני שלישים מעתודות הנפט הגולמי המוכחות של העולם כיום נמצאים במזרח התיכון.** על אף התפוקה היומית של כ-23 מיליון חביות, ממשיכות עתודות הנפט הידועות לעלות

האדמירל האמריקני אלפרד תאייר מאהאן [Alfred Thayer Mahan], אסטרטג ימי מכובד, הוא שהמציא, ב-1902, את המונח: "המזרח התיכון", המציין את האזור העצום המשתרע בין גבולה המערבי של פקיסטן לבין גבולה המערבי של מצרים, וכולל את הארצות שמדרום לברית-המועצות לשעבר. **אדמירל תאייר השתמש במונח זה כדי לציין תפיסה אסטרטגית לגבי הגשר היבשתי המחבר את היבשות: אפריקה, אסיה ואירופה.**

המרחב כולל את כל העולם הערבי, מלבד המגרב, חלקה הצפוני של אפריקה ומצרים. האזור הוא ערש הולדתן של שלוש הדתות בעולם המערבי: הנצרות, האיסלם והיהדות, ובו נמצאות שלוש הערים הקדושות: בית-לחם, מכה וירושלים, המהוות מרכז רוחני לכל אחת מן הדתות. מדינות הנדבך הצפוני של המזרח התיכון – אפגניסטן, איראן וטורקיה, הן מוסלמיות, אך אינן בעלות אוכלוסייה ערבית. למרות שרק חלק קטן מתוך כמיליארד המוסלמים חיים במזרח התיכון, ממקדת מְּכָה את להט אמונתם.

גיאוגרפיה ומשאבי-טבע, דהיינו נפט ונתיבי מים, הם מרכיבי חשיבותו האסטרטגית של המזרח התיכון. המאבק על עמדות מפתח גיאואסטרטגיות במזרח התיכון רשום בדברי הימים של האזור, מימי מלחמת טרויה על השליטה בדרדנלים ועד העימות בן ימינו, בין אומות מתוך האזור ומחוצה לו, כפי שהיה במשך המלחמה הקרה בין ארה"ב לבין רוסיה. מתחת לפני האדמה הצחיחה של המזרח התיכון מצוי מאגר הנפט הגדול ביותר בעולם. האינטרסים האסטרטגיים של ארה"ב בחלק זה של העולם ממוקדים

קולונל (בדימוס) **ארווינג קט** (Kett) שירת בזירת האוקיינוס השקט ובקוריאה. במוצאי מלחמת יו"כ נשלח לישראל על ידי המכללה ללימודי מלחמה (War College) של צבא ארה"ב להגשת המלצות בדבר גבולות מינימום לביטחונה של מדינת ישראל. מאז 1982 משמש אי"ק בתפקיד פרופסור להנדסה אזרחית באוניברסיטה של קליפורניה. אי"ק פירסם בגיליון 5/94 של **נתיב**.

המוצרים עדיין רחוקות מאוד מפתרון. התלות הגוברת בנפט מן המפרץ הפרסי גוררת סיכונים גיאופוליטיים חמורים. השיקול העליון, עם זאת, נותר בעינו: הדרשה הגוברת לאנרגיה. **בהיותה מעצמת-העל היחידה, מונח נטל הסיכונים על כתפי של ארה"ב.**

המזרח התיכון ונתיבי מים אסטרטגיים

הים התיכון, המיצרים הטורקיים ותעלת סואץ היו, זה שנים רבות, בין נתיבי המים החשובים בעולם. כנתיבים לכניסה וליציאה במזרח הים התיכון, הם היו מוקדי סכסוך במהלך ההיסטוריה. במאה ה-19 נלחמו מעצמות אירופה בטורקיה על השליטה במיצרי הבוספורוס, ים השיש והדרדנלים. ב-1915 ספגה בריטניה מפלה מוחצת בגאליפולי, במלחמה על השליטה במיצרים החיוניים שבין הים השחור לים התיכון.

תעלת סואץ הושלמה ב-1869 והפכה מיד ליעד לדיפלומטיה הבינלאומית. ב-1956 תפס גאמאל עבדול נאצר, הרודן המצרי, את תעלת סואץ, ובכך החיש משבר אשר הביא את המעצמות אל סף מלחמת עולם נוספת. כתוצאה ממלחמת ששת הימים בין ישראל לערבים נסגרה התעלה למשך יותר משבע שנים. למרות שהתעלה שוב פתוחה לספנות, היא איבדה מחשיבותה בשל פיתוחן של מכליות-ענק לשינוע מוצרי נפט, אשר גודלן אינו מאפשר מעבר בתעלת סואץ ומחייב לשוט סביב כף התקווה הטובה. במלחמת העולם השנייה היה הים התיכון שדה קרב אכזרי, ולתוצאותיו נודעה השפעה רבה על מהלך המלחמה. במשך שנות המלחמה הקרה, לאחר מלחמת העולם השנייה, השקיעו ארה"ב ורוסיה כוחות ימיים גדולים בים התיכון. הצי השישי האמריקני רב העוצמה עדיין מוצב במזרח הים התיכון.

למרות חשיבותם של נתיבי המים שבחלקו המזרחי של המזרח התיכון, הרי שכיום נתיבי המים של המפרץ הפרסי ומיצרי הורמוז חשובים וגורליים לאין שיעור יותר. דרך נתיבי מים אלה עובר יצוא הנפט של המזרח התיכון, ומשום כך מחזיקה ארה"ב כוח ימי משמעותי בעמדות במפרץ הפרסי, מאז מלחמת המפרץ – ותמשיך לשמור על נוכחותה באזור גם בעתיד הקרוב. המפרץ הפרסי טומן בחובו פוטנציאל רציני לעימות העלול לאיים על ערב הסעודית ועל אספקת הנפט מן המפרץ. במשך שנים הציגו איראן ועירק איום צבאי חמור זו על זו ועל אזור המפרץ כולו, ובעת ובעונה אחת שתיהן עוינות לארה"ב ולישראל.

שדה הקרב המזרח תיכוני

סכסוך במרחב אסטרטגי זה מהווה סכנה מתמשכת לשלום העולם ולאינטרסים של ארה"ב. המזרח התיכון שסוע בסכסוכים עזים, מלווים באיומי השמדה הדדית. סכנת המלחמה הממושכת ביותר נשקפת מן הסכסוך הערבי-ישראלי, הנמשך יותר מחמישים שנה, והסכסוך היהודי-ערבי בן מאה השנים. מאז 1948 נלחמו הצדדים היריבים בחמש מלחמות גדולות, אשר כל אחת מהן עלתה על קודמתה בחומרה ובתחכום. למעשה, הסכסוך המזרח תיכוני, שגרם להרס הרב ביותר

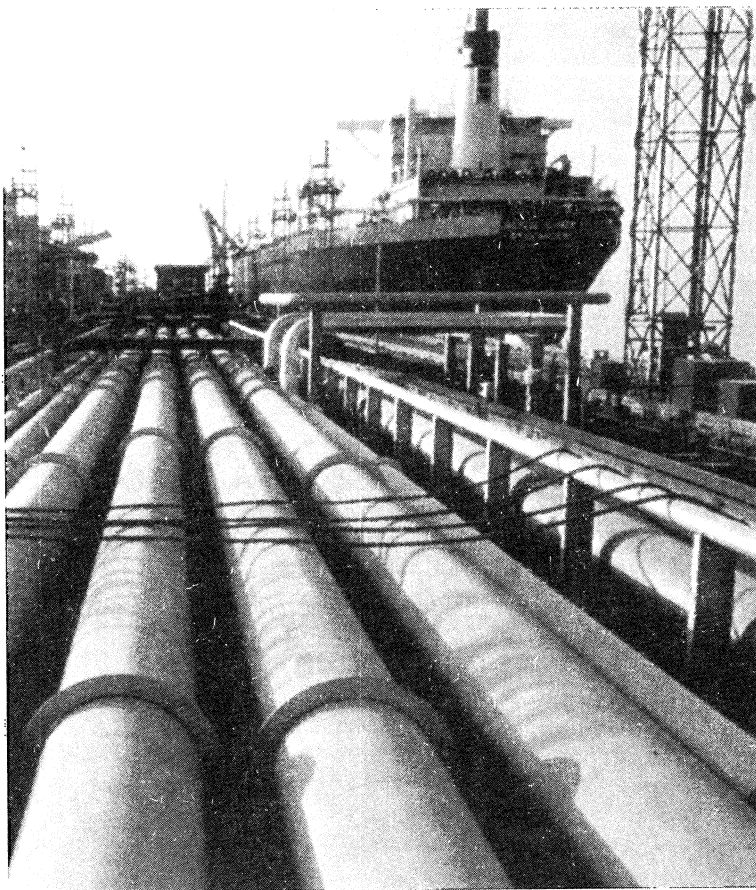
בעקבות חיפושים חדשים. מערכים כי גם שליש מן העתודות הידועות של גז טבעי נמצא במדינות המפרץ הפרסי.

התלות של ארה"ב, מערב אירופה ויפן ביבוא נפט, בהווה ובעתיד, היא בעלת חשיבות רבה לארה"ב. נפט מן המזרח התיכון מספק את תצרוכתם של כוחות הצבא האמריקני בכל רחבי החצי המזרחי של כדור הארץ. שיבוש אספקת הנפט מן המזרח התיכון ב-1973, כתוצאה ממלחמת יום-כיפור בין ישראל, סוריה ומצרים, גרם לבעיות כלכליות רציניות לאומות המתועשות ברחבי העולם. **מלבד השיקולים האסטרטגיים, יש לארה"ב השקעה כלכלית עצומה בתעשיית הנפט במזרח התיכון.** ב-1960 הקימו המדינות יצרניות הנפט, בראשות מדינות המזרח התיכון, את ארגון מדינות הנפט, אופ"ק [OPEC – Organization of the Petroleum Countries], שהוא בעל עוצמה כלכלית ומדינית אדירה. **גורם מזרח-תיכוני נוסף שאין להתעלם ממנו הוא הלאומנות המאפיינת את האזור ומגלה עוינות כלפי ארה"ב וכלפי התרבות והנוכחות המערבית.** בעשרות השנים האחרונות הפך האיסלם לכוח רב עוצמה, תוקפני ודוגל בהתפשטות ברוב חלקי העולם.

יש לראות בדאגה רבה את העדיפות הנמוכה הניתנת לפיתוח מקורות אנרגיה חלופיים, לאור הדרשה הגוברת לאנרגיה. הנפט המזרח תיכוני לוקה בחוסר מהימנות, ויתרה מזאת, זהו מצרך מתכלה שאינו ניתן לחידוש-מלאי. כמות הנפט בעולם מוגבלת. האנושות שורפת בכל יום משאב אשר הטבע נזקק למיליוני שנים כדי לייצרו. **את חוסר האחריות הגדול ביותר בנושא זה גילתה ארצות הברית,** למשל – בנושא ייצור החשמל. רובו המכריע של החשמל בארה"ב מיוצר תוך שימוש בדלקים מאובנים כגון נפט. בעוד שבמדינות אחרות, דוגמת צרפת ויפן, הולך וגובר השימוש באנרגיה גרעינית, ארה"ב לא בנתה כור גרעיני זה עשרים שנה ויותר, ואין היא שוקלת בניית כור גרעיני. נראה כי זו גישה קצרת-ראות לבעיה גורלית. **אספקה בטוחה של אנרגיה חיונית לארה"ב, בעת מלחמה כבעת שלום.**

נפט הוא מצרך בר-חליפין. מאז מלחמת המפרץ ב-1991, פחת יבוא הנפט של ארה"ב מאזור המפרץ הפרסי. היפוכו של דבר נכון לגבי מערב אירופה והמזרח הרחוק. הדרשה לנפט עולה. שני המקורות המבטיחים ביותר להמשך הפקתו נמצאים באגן הים הכספי ובאזור המפרץ הפרסי, שהוא המקור החשוב ביותר. על פי ההערכה, תוך עשר שנים תספקנה מדינות המפרץ חצי מתצרוכת הנפט העולמית, תוך שהן מייצאות 45 מיליון חביות ליום. מאחר שרובו של הייצור המוגבר יגיע מאזור המפרץ הפרסי, יגדל גם אחוז היבוא של ארה"ב מן המזרח התיכון. במילים אחרות, אין שום חלופה, בעתיד הקרוב, לתלות הגוברת בנפט מן המפרץ הפרסי. יש בו שפע של נפט וגז טבעי קלים להפקה, ובמחיר נמוך יחסית. למציאות זו נודעת השפעה עמוקה על החלטות מדיניות של המעצמות הדמוקרטיות, ובהן ארה"ב, בנוגע למזרח התיכון.

המתחרה המובהק ביותר לנפט מאזור המפרץ הפרסי הוא האזור המוסלמי השכן, אגן הים הכספי. כאן נמצאות עתודות ענקיות הנאמדות בלא פחות מ-200 מיליארד חביות נפט ו-279 טריליון מטרים מעוקבים של גז טבעי, אבל הבעיות הכרוכות בפיתוחם של השדות ובהפצת

מסוף נפט בסעודיה

אמנם השפעת הנפט המזרח תיכוני על הצרכן האמריקני היא שולית, אולם עיקרו של הדלק לציי ארה"ב בים התיכון, באוקיאנוס ההודי ובמזרח הרחוק מקורו במדינות ערב. לתלות זו, במשאב אסטרטגי ראשון במעלה, השפעה מכרעת על שיקולי ארה"ב ביחסיה עם מדינת היהודים.

לחימה במזרח התיכון החדש

ש תי גישות קיימות כיום בנוגע לטקטיקה שיש ליישמה בשדה הקרב: האחת מדגישה נשק בטכנולוגיה מתקדמת, כולל מטוסים מאוישים בעלי ביצועים גבוהים, מזל"טים, טילים, תקשורת C-3, חיישנים אלקטרוניים ומידע ממוחשב משדה הקרב בזמן-אמת; הגישה האחרת מייחסת חשיבות רבה יותר לחיילים מאומנים היטב ובעלי מוטיבציה גבוהה, הפועלים ביחידות קטנות וקלות-תנועה, נכונים להיתקלות פנים אל פנים עם האויב וחמושים בנשק המתאים לחיל-רגלים קל. אם ארה"ב תרשה לעצמה להתערב שוב בסכסוכים במזרח התיכון, היא תעמוד מול כוחות אויב נחוישים, מן הטיפוס השני, המשתמשים בטקטיקה של טרור ולוחמת גרילה מתמשכת.

דוגמאות ליעילותו של נשק עתיר ביצועים, המונע סיכון של אבדות משמעותיות, הומחשו במלחמת המפרץ ובעימות האחרון בקוסובו. בשני המקרים נעשה שימוש בטכנולוגיה המתקדמת ביותר בכלי הנשק, כדי להתגבר על התנגדות האויב. עם זאת, יש לציין כי צדאם חוסיין עודנו שולט בעירק, וכי נזק מועט נגרם לנכסיו של הצבא הסרבי בעימות בקוסובו ב-1999. אילו המשיכו הסרבים להתגונן

ולאובדן הגדול ביותר בחיי אדם, היה בין שתי מדינות מוסלמיות, איראן ועירק, משנת 1980 ועד 1988. ניתוח צורכי העמים המעורבים ישירות בסכסוך וצרכיה של ארה"ב מצביע בבירור על הצורך הדחוף בשלום בר-קיימא. **מלבד הסכסוכים שבין ישראל לערבים, המזרח התיכון מסובך ביריבויות פנים-אזוריות עזות, הצופנות אימים ישירים על האינטרסים החיוניים של ארה"ב.** במלחמת המפרץ, בשנת 1990/91, נאלצה ארה"ב לגייס חיל משלוח שמנה יותר מחצי מיליון חיילים, כדי להגן על אספקה רצופה של נפט מאזור המפרץ מפני תוקפנות עירקית. עתה החמיר המצב, עם הכנסתו של נשק לא-קונוונציונלי, אטומי, בקטריוולוגי וכימי. משבר הרה-סכנה עלול לפרוץ בקרוב בגין פיתוח נשק שכזה על ידי עירק ואיראן, תוך הצבת אתגר ישיר לארה"ב.

חשיבותו האסטרטגית של המזרח התיכון, וההיסטוריה של משבר ממושך, מחייבות את ארה"ב לראות במזרח התיכון גורם מכריע בעיצוב אסטרטגיה כלכלית וצבאית כל-עולמית. התמיכה לכאורה של ארה"ב בישראל, לאחר מלחמת ששת הימים ב-1967, היתה שיקול מכריע בפנייתם של הערבים לתמיכה רוסית במשך המלחמה הקרה. כדי להתמודד עם הדילמה של המזרח התיכון, נדרשו מעצבי מדיניות החוץ האמריקנית למספר חלופות מנוגדות זו לזו: החל בתמיכה מרבית בישראל, כדי לאזן את כוחן המשולב של המדינות הערביות/מוסלמיות העוינות, ועד לנטישת ישראל, כדי לשאת חן בעיני העולם המוסלמי ולהבטיח את האספקה החיונית של הנפט. במשך השנים פוסחת מדיניותה של ארה"ב על שני הסעיפים מבלי להכריע את הכף לצד זה או אחר.

נטישת ישראל עלולה להפוך לחלופה הכרחית, אם ישראל תרשה לעצמה להיחלש עוד יותר על ידי תהליך הפיוס. במקרה כזה, רק מעורבות צבאית אמריקנית ישירה תוכל, אולי, להציל את ישראל המקוצצת מחורבן גמור. ניתן להניח בוודאות כי צעד שכזה, הכרוך באובדן חיים של אמריקנים, לא יזכה לאהדת הציבור בארה"ב. הלחץ הממושך של ממשלים אמריקנים על ישראל לספק את התביעות הטריטוריאליות של הערבים עלול להציג בעיה קשה של כשל-עצמי, הן ליהודים בישראל והן למחויבות המוסרית של ארה"ב לקיומה של ישראל. חורבנה של ישראל כתוצאה ממדיניות אמריקנית רבת שנים וחוסר מענה צבאי מתאים בעת משבר יערערו באופן חמור את אמינותה של ארה"ב בזירה הבינלאומית.

עם זאת, יהא זה מעשה דון-קישוטי להתעלם מן האמת הברורה: **לארצות הברית יש אינטרסים חיוניים בעולם – ואף במזרח התיכון – העולים בחשיבותם לא רק על ביטחונה של ישראל אלא אף על עצם קיומה.** מאז התפוררותה של ברית המועצות, ספק אם ישראל עודנה נכס אסטרטגי חשוב של ארה"ב במזרח התיכון. לפני הסכמי קמפ-דיוויד ב-1978, היתה ישראל מעצמה אזורית חשובה. לאחר שקוצץ ממנה חצי-האי סיני ולאחר שצומצמה עוד יותר בעקבות הסכמי אוסלו ב-1993 והיא מאוימת באובדן נוסף של רמת הגולן, יכולת הקיום של ישראל כאומה בת-הגנה מוטלת בספק. הנה כי כן החלה ארה"ב, במשך עשרים השנה האחרונות, להתמקד במצרים – ולא בישראל – כנכס האסטרטגי החשוב ביותר שלה במזרח הים התיכון.

ארה"ב לנקוט במזרח התיכון של המאה ה-21 היא התנתקות הדרגתית והזנחה נדיבה. אם ימצא פתרון לבעיות, חובת גיבושו ויישומו מוטלת אך ורק על עמי האזור.

בנושא המלחמות במאה ה-21, תפקידן העיקרי של ממשלות ארה"ב חייב להיות: **הימנעות ממעורבות בהרס הנורא הכרוך בטקטיקות ובכלי הנשק המודרניים, והגנה על ארצן מפני הטרור הבינלאומי שמקורו במזרח התיכון.** הטרור, יחד עם לוחמת גרילה בלתי קונוונציונלית, עלולים להפוך לסימן ההיכר של העימות העתידי. הדבר עומד בסתירה לרעיון שלפיו המלחמות של המאה ה-21 תתנהלנה בכלי נשק עתירי טכנולוגיה, בשל עצם קיומם. למרות שבהיסטוריה של המאה הנוכחית יירשמו בוודאי עימותים רבים ועקובים מדם, רק מעטים מהם, אם בכלל, יוכרעו על ידי שימוש נרחב בכלי הנשק המתקדמים ביותר. אחד האתגרים הגדולים ביותר העומדים בפני המומחים הצבאיים של ארה"ב במאה ה-21 הוא **להפריך את המיתוס שלפיו מסוגלת ארה"ב לערוך מלחמות כפתורים יעילות, מהירות, נקיות וללא שפירות דמים** – לפחות בצד הכוחות האמריקנים. ■

עוד זמן-מה, היתה ארה"ב נאלצת להשתמש בכוחות יבשה משמעותיים. שאלת יעילותם הכוללת של כלי נשק עתירי ביצועים כמכשיר חד-ממדי עודנה פתוחה.

כישלונן של הנשק הטכנולוגי המתקדם לכפות את רצונו של המשתמש בו על אויב נחוש, היה לבטח הלקח שאותו הפיקה ארה"ב מתבוסתה הטראומטית בווייטנאם. מסקנה זו קיבלה לאחרונה חיזוק נוסף, עם נסיגתו המשפילה של הצבא הישראלי רב העוצמה מלבנון, מפני כמה מאות לוחמי גרילה נחושים, שלא להזכיר איך קיפלו הכוחות האמריקנים את זנבם לאחר שליקקו את פצעייהם בלבנון ובסומאל.

אין במזרח התיכון אויב-בעין אשר ינסה להתעמת עם כוחות ארה"ב על בסיס של טנק מול טנק, מטוס מול מטוס, תותח מול תותח או חיילים המאומנים לשים מבטחם בנשק המתקדם ביותר. מכך אין להסיק בשום פנים, כי כוח מסור למטרתו – הקיים באזור ומוכן לספוג אבדות, להילחם מלחמה ערמומית של גרילה/טרור ולהתמוג באוכלוסייה המקומית – לא ינצח בסופו של דבר. האויב יהיה כוח מוצק, בעל נייכות גבוהה, מצויד היטב למטרות הטרדה ומוכן לחירוף נפש. בסביבה שכזו ישוב חיל הרגלים אל ייעודו ההיסטורי כמלכת הקרב.

ביבליוגרפיה

- "Area Handbook for Israel", U.S. Dept. of the Army, 1970.
- "Area Handbook for Saudi Arabia", U.S. Dept. of the Army, 1970.
- "API Reports", American Petroleum Institute, Fall 2000.
- "A Proposed Solution to the Arab-Israeli Conflict", Kett Irving, LTC, U.S. Army War College, 1974.
- "Command Decisions", Office of the Chief of Military History, U.S. Army, 1960.
- "Strategic Geography and the Changing Middle East", Kemp, Geoffrey, Harkavy, Robert E., Brookings Institution Press, 1997.
- "The Middle East in World Affairs", Lenczowski, George, 3rd Edition, Cornell University Press, 1962.
- "United States Military Posture", Moorer, Thomas H. Admiral, USN, Testimony before U.S. Senate Armed Services Committee, 1975.
- www.energy.gov.

מסקנות

חיבתם האסטרטגית של עתודות הנפט העצומות ושל נתיבי הים החיוניים במזרח התיכון מחייבים את ארה"ב לשיקול דעת קפדני בגיבוש האופציות למדיניות החוץ שלה. אל שיקולי הנפט ונתיבי הים יש לצרף את הנטייה הממושכת לאלגימות ואת השנאה העזה לתרבות המערבית, המאפיינת את המזרח התיכון ברובו. הסכסוך הערבי-ישראלי ימשיך למקד את תשומת הלב, למרות הניסיונות החוזרים ונשנים להקים גשר של נייר מעל התהום הפעורה בין הצדדים, באמצעות הסכמים וחוזי-שלום. האיבה הקיימת מכילה תערובת נפיצה של לאומנות קיצונית ופנדמנטליזם דתי. מלבד ישראל, כל מדינות ערב נשלטות על ידי דיקטטורות ברמות שונות של דיכוי ואכזריות כלפי בני עמך. **ארה"ב חייבת להימנע ממעורבות עמוקה מדי בדילמה זו שיצאה מכלל שליטה.** להוציא מקרים של סכנה ישירה ומיידית לאינטרסים חיוניים שלה, ייתכן כי המדיניות הטובה ביותר שעל

"סכסוך עם הערבים עלול להקפיץ את מחירי הנפט לצרכן האירופי ב-30 אחוזים. כלומר מ-5 פרנק ל-6.5 פרנק. אתה באמת חושב שישראל שווה את זה?"
ז'אן פרנסואה פרוזאק